

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԱԿԻ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

(Բանասիրական գիտությունների դոկտոր)

ՀՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆՈՒՆ ՎԵՐԱԳՐՎՈՂ ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ (420—491)

Մանդակունի կաթողիկոսը ծնվել է Արշամունյաց գավառի Ծախնոտ գյուղում: Ժամանակակից է Վահան Մամիկոնյանին:

485 թվականին Հայրապետական Աթոռը Վաղարշապատից տեղափոխեց Դվին: Ինքն է հիմնել Տեկորի հոշակավոր վանքը: Վախճանվել է 491 թվականին: Թաղված է Վահան գավառի Բերնա կամ Բեռնոս գյուղում:

Հ. Մանդակունու գործերն են՝ «Զարթոցեալքս», «Զքէն գոհանամք», «Արթուն մտօք», «Միաբան ամենեքեան» նշանավոր քարոզները, «Զգեցո մեզ, Տէր» աղոթքը, «Մուրք սրտի», «Տէր զօրութեանց» օրհնությունները և հայտնի «Լոյս զուարթ» երգը (վերջինը թարգմանել է հունարենից):

«Մաշտոց» ծիսարանի մեջ Մանդակունու են վերագրվում՝ եկեղեցու հիմնարկության, Նաակատեսց, Ասագանի, Խաչ Օրհնելոյ, Մկրտության և Պաակի կանոնները: Ունի նաև մի քանի ճառեր՝ Յաղագս պահոց, Վասն պահոց պնդության և Տնտեսի առակի մեկնությունը: Գրել է Ապացոյց կոչվող ճառը, քաղկեդոնի ժողովի դեմ և Խրատք ճգնաւորացը՝ հոգևորականների համար: Խմբագրել է հայ եկեղեցու ծիսարանը, Տոնացույցը և Ժամագիրքը: Ունի նաև մի քանի կանոն շարականներ՝ գրեթե բոլորն էլ ժամակարգության մեջ ընդունված:

Այս գիտնական, աստվածաբան կաթողիկոսը հայտնի է նաև՝ իբրև եկեղեցական

քանաստեղծ, ժամակարգության կանոնավորող և բարեկարգիչ: Մեր Ծարակնոցների, Ժամագրքերի և շատ ծիսարանների սկզբի էջերը զարդարված են Ս. Պարթևի, ա. Մեսրոպի, Հ. Մանդակունու և Ն. Ծնորհայու անուններով, իբրև այդ գրքերի կանոնավորողներ և խմբագիրներ:

Մանդակունին համարվում է 5-րդ դարի նշանավոր մատենագիրներից ու հայրապետներից մեկը (480—491): Սա եղել է Սահակ Մեսրոպյան կրտսեր աշակերտներից: Հավանաբար ծնվել է 420—425-ական թվերին և վախճանվել 491-ին: Որպես կաթողիկոս նա անձամբ մասնակցեց 484 թվականին Վահանյանց ապստամբությանը, վիրավորվեց Խոսրովակերտի պատերազմում: Պատերազմական տարիներին (481—484) նա չկարողացավ գրական գործերով զբաղվել: Սակայն 484-ից հետո, իբրև հայրապետ, ունեցավ բեղմնավոր գործունեություն: Եռանդուն կերպով զբաղվեց հայ եկեղեցու ժամակարգությամբ:

Մանդակունու անունով վեցեակում հրատարակված է մի ժողովածու՝ (ճառերի)՝ քարոյակրթական բովանդակությամբ: Սակայն հետագայում Կարապետ եպիսկոպոսը մի ուսումնասիրությամբ² պարզեց, որ այդ ճառերը պատկանում են ոչ թե Հ. Մանդակունուն, այլ Հովհան Մայրազումեցուն:

¹ Տեսնել Յովհաննու Մանդակունու Հայոց Հայրապետի Ծառք, Վեցեակ, 1860 թ.:

² «Ծողակար», Վաղարշապատ, 1913 թ., էջ 84—113:

Մի գեղեցիկ ճառ էլ Մանդակունին խոսել է Վահան Մամիկոնյանի մարգարեությունն ստանալու առիթով՝ Դվինի Մայր եկեղեցում, որը լրիվ իր պատմության մեջ է բերում Վազար Փարպեցին:

Վերջապես Մանդակունին գրել է նաև հոգևոր երգեր՝ նվիրված Վարդավաթի, Թարգմանիչների և Հռիփսիմյանց տոներին: Վարդավաթի տոնի առաջին օրվա կանոնի (կամ պատկերի) մեջ մտնում են «Որ ի լեռինն այլակերպեալ»՝ Օրհնությունը, «Երևի երբեմն աշակերտաց» Օրհնության լրացումը, «Ջանճառելի խորհուրդ» Հարցը, «Ջանճառելի լույս» Մեծացուցեն, «Ի թաքոր լեռինն» Ողորմեան, «Քրիստոս Աստուած մեր» և «Այսօր զխորհուրդ քո» Տերհերկնիցները, «Լերինք ցնծացեն» Մանկունքը, «Որախացիր պսակ կուսից» Ծաշուն և «Այսօր ի լեռինն Թաքոր» Համբարձին: Այդ կանոնում՝ ընդամենը 10 շարական: Թարգմանչաց տոնի կանոնի մեջ Մանդակունին գրել է «Ցնծացեք այսօր» պարականոն Ծաշուն, «Սքանչելագործ Աստուած» Հարցը, «Անճառելի շնորհօք օրեալ» Տերհերկնիցը, «Նմանեալ Մովսէսի» Մանկունքը և «Որք զարդարեցին» Օրհնությունը, ուրեմն այս կանոնում էլ՝ 5 շարական:

Հռիփսիմյանց տոնի կանոնի մեջ ունի մի շարական «Անսկիզբն բանն Աստուած» Համբարձին: Այսպիսով Հովհան Մանդակունին գրել է ընդամենը 16 շարական:

Վարդավաթի առաջին օրվա կանոնի մեջ գլխավորը «Որ ի լեռինն այլակերպեալ» Օրհնությունն է, որտեղ պարզ լեզվով և համառոտ կերպով տրվում է Քրիստոսի պայծառակերպությունը: Ծարականի հիմնական գաղափարն այն է, որ Քրիստոսն իր աշակերտների հետ բարձրանում է Թաքոր լեռը, հանկարծ նրա կերպարանքն անճանաչելի կերպով պայծառանում է: Կատարված հրաշքից աշակերտներն ապշում են: Ծարականի երեք տներում էլ հեղինակը պատմում է այդ հրաշքի մասին՝

«Որ ի լեռինն այլակերպեալ՝
Ցուցեր զաստուածային քո զօրհնութիւնդ»³:

Մյուս տան մեջ բանաստեղծը խոսակցությունը շարունակում է Հիսուսի հետ, թե ինչպես է Նա պայծառակերպվել, տեսքը նման է եղել արեգակի, և մարդիկ լույսի ճառագայթների ուժեղության պատճառով չեն կարողացել նայել Նրա դեմքին:

«Որ զճառագայթ փառաց քոց ցուցեր,
Արեգակնակերպ փայլմամբ զարարածս
լուսատրեցեր»⁴:

Երրորդ տան մեջ տրված է, թե ինչպես Քրիստոսի աշակերտները այդ գերամիաշերտյոց զարհուրել և թմրել են:

«Որ անագին տեսեամք զարհուրեցուցեր
զքո աշակերտուն,

Ի թմրութիւն հրաշիցն ի սէր աստուածային փառաց քոց»⁵:

Քրիստոսի այլակերպությանը ակնառնաբանաբար տեսնելով Աստուածության («զԵրրեակ միութեան») այդ հզոր լույսը, չկարողացան դիմանալ, ցնցող երկյուղից ուշաթափվեցին և նման եղան մեռածների: Այդ սատիկ տագնապը ըստ շարականի թեև մահ կարող էր բերել, բայց առաքյալներն իսկապես մահացած չէին, այլ շլացել և թմրել էին: Օրհնության վերջին տան մեջ շարականը երգում է՝

«Արացուք երիս տաղաարս Տեսուն և
Մովսէսի և Եղիայի»⁶:

Խոսքը Մովսէս և Եղիա մարգարեների մասին է: Քրիստոսի այլակերպությունը շարականի մեջ դիտվում է որպես Երրորդության խորհուրդ, որը կանխորոշված է եղել և անհրաժեշտ էր ցույց տալ աշակերտներին այդ հրաշքը: Ահա հիմնականում այս միտքն է անցնում այդ կանոնի «Ջանճառելի խորհուրդ» Հարցի բոլոր տների միջով:

«Ջանճառելի խորհուրդ սուրբ Երրորդութեանդ,

Այսօր ի լեռինն երևեցուցեր աշակերտաց քոց»⁷:

«Երրորդության խորհուրդը» Հարցի երկրորդ տան մեջ ավելի է խորանում տարբեր ձևերով: Այլակերպության ժամին փառաբանվող անձինք դարձյալ երեքն էին՝ Քրիստոսը, Մովսէսը և Եղիան: Աշակերտները նույնպես երեքն էին Թաքոր լեռան վրա: Սրանցից Պետրոսն առաջարկում է ստեղծել երեք տաղավար, մեկը՝ Հիսուսի, մյուսը՝ Մովսէսի, և երրորդը՝ Եղիայի համար:

«Մոսկալի հիացմամբ զայլակերպութիւն քո Տէր,

Այսօր տեսեալ առաքելոցն յօրինէին քեզ տաղաարս»⁸:

Այդ բոլորից հետո, Թաքոր լեռան վրա կատարվում է մի ուրիշ հրաշք ևս, այն է՝

«Հովանացեալ ի վերայ լուսեղէն ամպոյն,
Եւ ձայն ի լերկնից հայրական, որ ասէ՝

Դա է Որդի իմ սիրելի, Աստուած հարցուն մերոց»⁹:

Գործատունը ամբողջապես գովերգ ու փառաբանություն է՝ ուղղված Քրիստոսին:

⁵ Անդ, էջ 596—597:

⁶ Անդ, էջ 597:

⁷ Անդ, էջ 597:

⁸ Անդ, էջ 597—598:

⁹ Անդ, էջ 598:

³ «Ծարակնոց», էջ 596:

⁴ Անդ:

«Գովեցէք զարփիական զոյսն երևեալ ի Թաքոր լերինն, Բարեբանեցէք զաստուածութեան երևումն աշակերտաց, Զտէր օրհնեցէք, և բարձր արարէք զնա յաիտեան»¹⁰:

Ապա գալիս է կանոնի «Ջանճատելի զոյս աստուածութեանն» Մեծացուցեն: Այստեղ բանաստեղծը իր բարեբանական խոսքն ուղղում է Տիրամորը: Ըստ շարականի, այն լույսը, որն անճատելի, անպարփակ է և ավելի մեծ է ու գորեղ, քան արեգակը, սուրբ կոյսը կարողացել է «տնօրհնաբար կրել ի յորովայնի»... որի համար էլ արժանի է նա փառաբանության ու գովասանքի:

Եթե Թաքոր լեռան վրա առաքյալներին հովանի եղալ լուսեղեն ամպը, ապա սուրբ կոյսի համար երկնային սուրբ Հոգին հովանիացաւ, որն անհամեմատելի էր իր գերազանց գործությամբ: Հետևյալը «Ի Թաքոր լերինն ձևացուցեր» Ողորմյան է, որն, ի տարբերություն այդ տեսակի սովորական շարականների, բաղկացած է ոչ թե երեք, այլ չորս տնից և նույնպես ուղղված է Հիսուսին: Այստեղ օրվա դէպքի կապակցությամբ շոշափվում են գլխավորապես աստվածաբանական հարցեր.

«Ի Թաքոր լերինն ձևացուցեր գքո բնութիւն»

Անտանելի գոյացութեամբ, ընդ որս և մեք, Յնծութեամբ երգեմք զքեզ, Ողորմեա մեզ...»¹¹:

Առաքյալները տեսնելով Փրկչի հետ կատարված հրաշքը, Նրա ամենակարող ուժը, կորցրին իրենց, տագնապի մեջ ընկան և անկապ, անհիմաստ բաներ էին խոսում¹²: Եվ այդ բոլորը կատարվում էր նպատակով, որպեսզի՝

«Աքանչելի մեծ խորհուրդ զԵրրորդութեանն քոց սրբոց

Առաքելոցն ծանուցեր բարերար...»¹³:

Թաքոր լեռան վրա առաքյալներն ակահատես եղան Տիրոջ պայծառակերպությանը, Երրորդության անապատում՝ գործությանը: Ապա ուշքի գալով, նրանք խնդրում են Տիրոջը, որ թույլ տա ստեղծելու երեք տաղավար: Այդ տաղավարներն ունեն նաև փոխաբերական նշանակություն, որը պարզ երևում է հետևյալ «Քրիստոս Աստուած մեր» Տերհերկնից շարականում.

«Համբարձցես զմեզ, Տէր, առաւել քան զգալի զԹաքորական զլեռն...

վասն որոյ և մեք զբակտեղիս մեր հարմարեցուք քեզ, Հոգևորական տաղավար, որպէս միայնով մարդասիրի և Փրկչի»¹⁴:

«Այսօր զխորհուրդ քո» երկրորդ Տերհերկնիցի մեջ շարականագիրը առաջին տան մեջ ակնարկում է, որ Թաքոր լեռան վրա կատարված երևույթի խորհուրդներից մեկն էլ այն է, որ Քրիստոսը դրանով «զխորհուրդ կրկնակի զաւտեանն աշակերտաց յայտնեցեր»¹⁵: Իսկ երկրորդ տան՝

«Այսօր զփրկական քո վասն աշխարհի զմահ վկայեալ.

Քեզ երեցան Մովսէս և Եղիա»¹⁶

տողերով, բանաստեղծը նկատի ունի Նոր Կտակարանի հետևյալ խոսքերը՝ «Եւ յօսւէին զելիցն նորա, զոր կատարելոց էր լծրուսաղէմ»¹⁷: Այստեղ «ելք» բառով հեղինակն ակնարկում է Քրիստոսի չարչարանքն ու մահը:

«Ի Թաքոր լերինն» Ողորմյայի մեջ շարականի երգած «սքանչելի մեծ խորհուրդ»-ի պարզաբանմանը հանդիպում ենք «Լերինք ցնծացեն» Մանկունքի մեջ, թե որն էր այդ խորհրդի նշանակությունը:

«Լերինք ցնծացեն առաջի քո Տէր, Որ երեցար, ի փառս Աստուծոյ՝ քո Հօր, Միս անգամ գուշակելով զգալուստն...»¹⁸:

Կանոնի նախավերջին շարականը Ծաշու է: Ըստ արվեստի ու կազմության Ծաշու այս շարականը քնարական է և տաղաչափական ձևով էլ Մանդակունու շարականների մեջ աչքի է ընկնում որպէս չափածո.

«Ուրախացի՛ր, պսակ կուսից՝ Տիրամայր, Այսօր Որդին քո զհայրենին փայլեաց զփառս,

Նըմա յաւէժ յանձն արա՝ զանձինս մեր»¹⁹:

Ապա շարականագիրը շարունակում է, որ Փրկչին վաղուց սպասում են մարմնով երկինք տեղափոխված մարգարեները, և դրան համար էլ ցնծում են Տիրոջ այլակերպումը տեսնող երկու նշանավոր լեռներն անգամ:

«Նըմա Մովսէս և Հեղիաս սպասեն,

Յանուն նորա ցնծան Թաքոր և Հերմոն,

Նըմա յաւէժ յանձն արա՝ զանձինս մեր»²⁰:

Այստեղ միաժամանակ Մանդակունին վերոհիշյալ երկու խոշոր մարգարեների հիշատակմամբ ուզում է ցույց տալ, որ դրանք սպասավորում են Քրիստոսին մեծարանքով ու պատկառանքով: Այստեղ Մանդակունին

¹⁴ Անդ, էջ 600:

¹⁵ Անդ, էջ 600:

¹⁶ Անդ, էջ 600:

¹⁷ Նոր Կտակարան, Հովհանն Ավետ. գլ. Թ, 31:

¹⁸ «Ծարակնոց», էջ 801:

¹⁹ Անդ, էջ 602:

²⁰ Անդ, էջ 602:

¹⁰ Անդ, էջ 598:

¹¹ Անդ, էջ 599:

¹² Անդ, էջ 599:

¹³ Անդ, էջ 599:

ցույց է տալիս, որ հիմա Թարքոյ լեռան վրա Մովսեսը երկյուղածությամբ կանգնած է Բրիստոսի աջ կողմը «տախտակն մատնադրոշմի ձեռքին» և «աղերսէր զկատարումն փրկագործ տնօրենութեանն»: Փրկչի ձախ կողմը կանգնած է «տոյնպէս եղիսս հրաբերանն» մաշկագգեցիկ թաւարծին՝ տեսնելով զհիմնադրոցն մանկութեան, ի միտ առնողը, — աւա՛ Վանական, — զշիջումն ջրահրոյն, զոր արկ սեղանովն, ի խորհուրդ աւագանին»²¹:

Հասկանալի է, որ այս կարգի շարականները 5-րդ դարում բացի բարեպաշտություն տարածելուց, ունեին նաև վարդապետական, աստվածաբանական նշանակություն:

Այս կանոնի վերջին շարականն է «Աշսօր ի լերինն Թաքօր» Համբարձին: Սրա էությունն է՝ արդեն մեզ ծանոթ փառաբանությունն ու հրաշքը՝ տարբեր բառերով ու ձևերով:

Մանդակունին մեր Թարգմանիչներին նվիրել է 5 շարական, որից 4-ը՝ կանոնական, իսկ մեկը՝ պարականոն:

Ծարականների մասնագետ Բ. Գ. Ավետիքյանն այս կանոնի շարականների պատկանելիության մասին գրում է «Ջշարական արքոց թարգմանչաց (Որք զարդարեցին) Սահակայ և Մեսրոպայ և աշակերտաց անցա, ասեն արարեալ մեծին Վարդանայ վարդապետի»²²: Սակայն մեծավաստակ գիտնականն իր հիմքն ու աղբյուրը չի ցույց տալիս, այլ միայն գրում է «ասեն»: Սա իհարկե գրվել է 1814 թվականին: Այնուհետև շարականների ուսումնասիրության մարզում բանասիրական նոր ու շատ կարելիոր գործեր կատարվեցին, նոր ձեռագրեր ու վավերաթղթեր գտնվեցին, որոնք խոշոր փոփոխություն առաջ բերեցին նաև շարականագիտության բնագավառում: Հ. Գ. Ավետիքյանից հետո ութսուն տարի հետո Էջմիածնի միաբան, հմուտ շարականագետ Սահակ վարդապետ Ամատունին, երկար տարիներ զբաղվելով այդ գործով, համեմատելով 73 կարևոր ձեռագիր շարականները, նոր լույս սփռեց մեր շարականների ժամանակի, կազմության և նրանց հեղինակների վրա: Գրեց մի քանի արժեքավոր հոդվածներ այդ մասին: 1894 թվականի «Արարատ»-ի համարներում, իսկ 1911 թվականին Վաղարշապատում հրատարակեց «Հին և Նոր պարականոն կամ անվավեր շարականներ» ժողովածուն՝ կազմված ըստ մեր Ծարակնոցի կառուցվածքի ու կանոնների: Այս գրքում Սահակ վրդ. Ամատունին, չհա-

մաճայնվելով Բ. Գ. Ավետիքյանի վերևում արված անալոգիայի հայտարարության հետ, փաստեր է բերում, որ Թարգմանչաց կանոնը գրել է ոչ թե Վարդան վարդապետը, այլ Հովհան Մանդակունին: Ա. վ. Ամատունին, թվելով Թարգմանչաց նվիրված շարականները, գրում է. «Սակայն այս բոլորը իբրև հին շարականներ, Սարգիս երեցի Ծարականի մեջ գրված են կրճատ գրությամբ և Սարգիս երեցը ընծայում է Հովհան Մանդակունուն»²³, ապա մեջ է բերում Սարգիս երեցի հաղորդած փաստերը: Մենք միանգամայն համոզվի համարելով Սարգիս երեցի և Սահակ վարդապետ Ամատունու հաղորդումները և մինչ այդ եղած ավանդությունը, ընդունում ենք, որ Թարգմանչաց կանոնում եղած վերոհիշյալ հինգ շարականները գրել է Հովհան Մանդակունին հայրապետը: Թարգմանիչների գլխավորները՝ ա. Սահակն ու ս. Մեսրոպը, հայոց գրերի գյուտով կրոնական և հոգեկան նոր կյանք ստեղծեցին:

«Որք զարդարեցին տնօրինաբար գիմաստս Ամեղին, Հաստատելով յերկրի զգիր կենդանի, Հովուել ըզօտ նոր Իսրայէլի, Երգով քաղցրութեամբ հնչմամբ զԱստուած օրհնեսցուք»²⁴:

Թարգմանիչներն, ըստ շարականի, եղել են նվիրված, գաղափարական մարդիկ, որոնք ստորյա երկրային փառքն ու մեծությունը համարել են սին և անցողիկ՝ իրենց հույսը դնելով հոգեկան մեծության վրա: Մանդակունին ակնարկում է, որ հենց այդ հոգեկան կյանքի, կենդանի գրի համար էր, որ Սահակ Պարթևը արհամարհեց հայրենի պայազատությունը, ընտրեց եկեղեցականը, հոգեկանին ծառայելու ասպարեզը, և փառավոր կերպով անմահացրեց իրեն: Այդ հոգեկան կյանքի համար էր, որ Մեսրոպ Մաշտոցն էլ հեռացավ աշխարհային, արքունի գործերից, առանձնացավ և դարձավ գրի ու գրականության հիմնադիր, հոգեկանի փառավոր ու անմահ ծառա:

«Որք զերկրաւոր մեծութիւն փառաց խաւար կոչեցին, Ապաւինելով ի յոյս անմահ փեսային՝ Անճառ Բանին արժանի եղեն...»²⁵:

Այդ թարգմանիչները, լցված հոգեկան գործությամբ և իմաստությամբ, կարողացան Գրիգոր Լուսավորչի հիմնադրած Աթոռը ավելի հաստատուն, ամուր ու ազգային դարձնել՝ քաղաթիվ թարգմանություններով և

²¹ Հ. Գ. Ավետիքյան, Բացատրություն շարականաց, ի վեցերորդ, 1814 թ., էջ 472:

²² Հ. Գ. Ավետիքյան, Բացատրություն շարականաց, էջ 548:

²³ Սահակ վ. Ամատունի, Աշվ. աշխատությունը, էջ 138—139:

²⁴ «Ծարակնոց», էջ 692:

²⁵ Անդ, էջ 692:

մայրենի լեզվի ժամերգությամբ: Ծարականը երգում է.

«Որք զօրհնությամբ Հօր իմաստութեան
Էին անելի,
Հաստատեցին զԱթոռ սրբոյն Գրիգորի՝
Թարգմանությամբ նշանագրութեան»²⁶:

Առաջ եկան նոր մտքեր՝ նոր, հասկանալի ու գեղեցիկ ձևերով: Թարգմանվեց ս. Գիրքը, որն իր բարերար ազդեցությամբ մի զորեղ ազդակ հանդիսացավ հայ հոգևոր կյանքի զարգացման համար: Նոր երգերով, բարոզներով ու աղոթքներով պայծառացավ հայ եկեղեցին: Այս նույն շարականի մյուս տունը երգում է.

«Որք նորափետուր բանի զարդարեալ
պայծառագեցան,
Եկեղեցիք Հայաստանեայց ի ձեռն սրբոյն
Սահակայ»²⁷:

Օրհնության երկրորդ մասն ավելի ջերմ ու քնարական է:

Այդ թարգմանիչները եղել են ոչ միայն հոգեկան մշակներ, այլև հոգևոր երգերի հիմնադիրներ, հոգեբույս բանաստեղծներ: Սրանք հորինեցին սրտաբույս, ջերմ հոգևոր երգեր՝ «գերագոյն քան զգովասանական և զլաղթողական երգս թագաւորաց ազգաց»²⁸:

«Որք թագաւորաց ազգաց և ազանց,
Գերագոյն ցուցին արփիական գերզս հոգեւորս»²⁹:

Հաջորդ տունը հատկապես նվիրված է Մեսրոպ Մաշտոցին, որպես կենդանի գրի ու գրականության ճնողի:

«Որ խորհրդեամբ նշմարիտ լուսոյ փառաց Անդին,
Նկարագրեցաւ մեզ գիր կենդանի, յարգանդ մաքուր մեծին Մեսրոպայ»³⁰:

Ծարականի մեջ թարգմանիչներն այնքան են մեծարվում, որ հավասարվում են մեծ մարգարեին՝ Մովսէսին: Թարգմանիչներն էլ իրենց հերթին ու ժամանակին աստվածային ծածուկ խորհուրդները տնօրինաբար վերածնել և հայտնել են մարդկությանը, ինչպես հնում՝ Մովսէսը:

«Որք ծածկեալ խորհուրդ աստուածգիտութեան,

Տնօրինաբար յայտնեալ ծանուցին,
Հանգոյն սրբոյն մեծին Մովսիսի»³¹:

Թարգմանիչներն Հայաստանում այն դերն են կատարել, ինչ որ Քրիստոսի առաքյալ-

ներն աշխարհում: Թարգմանիչները հոգեկան լույս են պարգևել մեր ազգին.

«Որ յօրինակ նշմարիտ սիրոյ սուրբ առաքելոցն՝
Աղբերաբար ի ձեզ էացաւ հոգի շնորհաց՝
բղխումն անսպառ...»

Որ երկրորդս սուրբ լուսաւորչօք տանս
Թորգոմայ
Հաստատեցեր զեկեղեցիս Հայաստանեայց...»³²:

Կանոնի «Աքանչեւագործ» Հարցն ամբողջությամբ ու գործատնով հատկացված է Մեսրոպ Մաշտոց վարդապետին: Աստուծո գործությամբ «ի ձեռն երանելի վարդապետին արարեր ողորմութիւն ազգի մարդկան»: Նա է լուսավորել մեզ՝ իր գերմարդկային եռանդով ու շնորհքով:

«Հրեշտակ երևեցար ի յերկրի,
Եւ վարս ունէիր Աստուծոյ հաճոյական...
Ստացող եղեր պատուիրանաց սուրբ Հոգւոյն»³³:

Նույն ոգով ու ոճով գովերգվում է Մաշտոցը նաև «Անճառելի շնորհօք Երեմիայի և «Նմանեալ Մովսէսի» Մանկունքի մեջ:

Եթե Օրհնության մեջ բոլոր թարգմանիչներն էին համեմատվում Մովսէսի հետ, ապա «Նմանեալ Մովսէսի» Մանկունքի մեջ Մովսէսի հետ ըստ ամենայնի չափվում է միայն Մեսրոպ Մաշտոցը.

«Նմանեալ Մովսէսի տէր վարդապետ,
Բերելով զգիր օրինաց ի Հայաստան աշխարհ,
Որով լուսաւորեցան ազգ որդոց Թորգոմայ»³⁴:

Թարգմանիչների կանոնը վերջանում է Մեսրոպ Մաշտոցին ուղղված հետևյալ խնդրանքով՝

«Արդ աղաչեմք զքոյին հեգութիւնդ, տէր վարդապետ,
Բարեխօսեա առ Հայր ի յերկինս՝ վասն տօնողացս,
Բանգի քն լուսաւորեցան մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ»³⁵:

Թարգմանիչներին նվիրված պարականոն «Յնծացէք այսօր» ժաշուն վերաբերում է բոլոր թարգմանիչներին և ոչ թե որևէ անհատի, ինչպես կանոնական շարականներից շատերը: Բանաստեղծը կոչ է անում բոլորին, որ ցնծան թարգմանիչների տոնի առիթով և սրբությամբ պատվեն նրանց հիշատակը, քանի որ նրանք «պայծառացան լուսովն երկնային»: Հոգեկան պատերազմի

³² Անդ, էջ 693—694:

³³ Անդ, էջ 694—695:

³⁴ Անդ, էջ 697:

³⁵ Անդ, էջ 697:

²⁶ Անդ, էջ 693:

²⁷ Անդ, էջ 693:

²⁸ Է. Գ. Ավետիսյան, Բացատրություն շարականաց, էջ 550:

²⁹ «Ծարակնոց», էջ 693:

³⁰ Անդ, էջ 693:

³¹ Անդ, էջ 693:

մեջ այդ վարդապետները եղել են անհա-
հանջ, և խափար՝ ամենամեծ թշնամին, ո-
չընչացրել են:

«Յնծացեալ բերկեցան ի փառս Աստու-
ծոյ,

Եղեն զօրաւոր ի պատերազմի, զիշխանն
անօրէն ի միջոյ բարձին»³⁶:

Հովհան Մանդակունու գրած շարական-
ների մեջ լավագույններից մեկն է նաև «Ան-
սկիզբն Բանն Աստուած» Համբարձին: Այս
շարականը դրված է Հռիփսիմյանց կանոնի
մեջ, Կոմիտաս կաթողիկոսի հայտնի «Ան-
ձինք նուիրեալք» օրհնությունից հետո՝ իբրև
Համբարձի: Այս շարականը նույնպես նվիր-
ված է Հռիփսիմյանց կույսերին և դրա հա-
մար էլ ընդգրկված է այդ կանոնի մեջ:

Մանդակունու գրած այս շարականը
երևում է՝ գրված է այբբենական կարգով,
որը թերևս այս ձևի գրված շարականներից
առաջինն է, սակայն դարերի ընթացքում
այն կրճատվել, մնացել է միայն 10 տուն
(36-ի փոխարեն): Այդ կրճատումը կատար-
վել է եկեղեցու նշանավոր հայրերի և Ծա-
րակնոցը խմբագրողների ու կազմողների
ձեռքով՝ տասնհինգերորդ դարից հետո:

Անկասկած, Կոմիտաս կաթողիկոսի
«Անձինքը» իր բովանդակությամբ ու ար-
վեստով շատ բարձր է Մանդակունու շա-
րականից, բնականաբար Հռիփսիմյանց կա-
նոնի օրհնությունը «Անձինքը» պիտի լի-
ներ: Միևնույն կանոնի մեջ երկու օրհնու-
թյուն դնելը անհարմար է համարվել, ուստի
Մանդակունու այդ լավ շարականը ժամա-
կարգությունից դուրս չթողնելու համար
նույն կանոնի մեջ դրվել է որպես Համբար-
ձի: Սակայն շատ անհարմար էր նաև, որ
Համբարձին այդքան մեծ, 36 տնից բաղկա-
ցած լիներ: Այդպիսի մեծ Համբարձի մեր
Ծարակնոցում չկա: Ահա թե ինչու է Ման-
դակունու այս շարականը կրճատվել և բոլոր
տպագիր շարականներում (և ձեռագրերից
շատերում) ունի ոչ թե 36, այլ միայն 10
տուն, որը որպես Համբարձի դարձյալ շատ
մեծ է իր ծավալով: Կոմիտասի «Անձինքի»
գրեթե բոլոր 36 տներում էլ Հռիփսիմյանց
կույսերը հիշատակվում են անունով ու շատ
որոշակի: Սակայն Մանդակունու «Անսկիզ-
բն Բանն Աստուած» շարականի ո՛չ մի
տուն մեջ ո՛չ մի որոշակի բան կամ հիշա-
տակություն չկա Հռիփսիմյանց մասին, ո՛չ
տպագրված 10 և ո՛չ էլ ձեռագիր 36 տնե-
րում:

³⁶ Ս. Վ. Ամատունի, նշված աշխատությունը, էջ
139:

Ամբողջ շարականի բովանդակության
էությունը կախնում է նրանում, որ բոլոր
հավատացյալներն ու հոգևորականները,
աշակերտաբար նմանվել են մարտիրոսնե-
րին, նահատակներին, վկաներին ու ճգնա-
վորներին: Մեր կարծիքով Հովհան Մանդա-
կունու այս շարականը նվիրված է ոչ թե
Հռիփսիմյանց, այլ ընդհանրապես մարտի-
րոսներին ու հավատի բոլոր զինվորներին:
Բազմավաստակ բանասեր Ռ. Գաբրիել Ավե-
տիքյանն այս կապակցությամբ գրում է.
«Յօրինող տրա (այսինքն՝ շարականի—Գ.
Հ.) ասեն զՅովհան Մանդակունի կաթողի-
կոս, թեպետ և զպատճառ յօրինմանն ան-
գիտեմանք ասել հաւաստի, վասն զի անո-
րոշաբար առ ամենայն մարտիրոսս ի դէպ
եղանեն բանքն. ի կարծիս լինիմք գուցէ ա-
րարեալ իցէ ի պատճառս նահատակութեան
սրբոց Վարդանանց և Ղևոնդեանց»³⁷: Եվ
մեծ բանասերի այս կարծիքը շատ հավա-
հական է:

*
* *

Հինգերորդ դարը հաջորդ դարերի սե-
րունդներին արդեն թողել էր հոգևոր բա-
նաստեղծության մի հարուստ ժառանգու-
թյուն: Այդ հոգևոր երգերն ունեն յուրա-
հատուկ ձև ու չափ, որոնք դեռ կարոտ են
լուրջ ուսումնասիրության:

Մեր հին դարության այս պատկառելի
նյութի գրական և ազգային հատկություննե-
րին հարազատ մնալով՝ հետագա ժամա-
նակների հոգևոր երգիչները ավելի զար-
գացրին ու հարստացրին հայկական մշա-
կույթի այդ տեսակը, որն այժմ ամփոփվում
է մեր հին բանաստեղծական գանձարանի՝
Ծարական ստվար գրքի մեջ: Ինչպես մյուս,
այնպես էլ հոգևոր երգի բնագավառում Սա-
հակ-Մեսրոպի և սրանց աշակերտների նա-
խածեռնած ու կատարած աշխատանքները
միայն կրոնական չեն եղել: Այս շարակա-
նագիրների ամբողջ գործունեությունն ունի
նաև ազգային և հայրենասիրական մեծ
նշանակություն: Սրանք հիմք դրեցին մեր
ազգային մշակույթին, հանդիսացան այդ
մշակույթի ռաֆինիրաները և դարբնեցին հո-
գեվոր այնպիսի մի գեներ, որը դարերի ըն-
թացքում թե՛ ֆիզիկապես և թե՛ հոգեպես
փրկեց հայ ժողովրդին սպառնացող կոր-
ծանուններից: Այս շարականագիրները ի-
րենց կրոնական-եկեղեցական գործունեու-
թյամբ միաժամանակ մեծ լուսավորիչներ ու
մեծ հայրենասերներ են եղել:

³⁷ Գ. Ավետիքյան, Բացատրություն շարականաց,
էջ 447—448: